

lom számára. Kérte egy olyan uradalomtól, amely kétszázezer hold földet ajándékoz a szarvasoknak és vaddisznóknak. Az uradalom megtagadta a 100 négyszögöl területet a templomtól. Hej, pedig egy ilyen kis templom erős vár a kommunisztikus és anarchikus irányzatok ellen.

EGÁN MŰKÖDIK

Körútunkban a nép a boltok előtt gyülekezett; zászlókkal és éljenzéssel fogadott, ha tudott érkezésükről. Férfi és asszony ünnepnap i öltönyben jelent meg. Határtalan szeretettel és bizalommal nézték Egánt. Érezték és éreztették, hogy őt a jó Isten küldötte nekik. Úgy közeltek feléje, mint egy földi megváltóhoz.

Pedig Egán a színpadi hatásoknak minden nemét megveti. Nem igen láttam ilyen pózmentes vezért. Az áradozásnak, szentimentalizmusnak még a látszatát is kerüli.

Alig biccent az éljenzésre, gyorsan ugrik le a kocsí bakjáról, lázas sietséggel néz körül a boltban, apróra veszi a naplót, bemegy a raktárba, megszagolja a lisztet, hogy nem lett - e kesernyés, vizsgál, rendelkezik, hibát fődöz föl, tanácsot ad, kérdezősködik a kelendősegi viszonyok felől.

Beható vizsgálat után kimegy a nép közé. Rászól az egyikre: van - e panasz a bolt ellen? Húszan kiáltják: az ecet nem elég erős, a dohány penészes volt, a petróleum két fillérrel olcsóbb a zsidónál, az ostor igen vékony, csak magyar bocskortalp van, de lengyel nincs. Minden panaszt megállapít, letárgyal, a hibát elenyészteti. Kinek van még panasz? Megint húsz torok: Medvetáncoltatók jártak a községben, de nem kerestek egy fillért se. Ábránkán is így jártak, Volócon is, Bergócon is. Erre aztán a nyomorult cigányok megszöktek a silány keresettől s három kiéhezett medvéjüket szabadlábra helyezték. A medvék beszéltek a legközelebbi erdőbe, ott megváltak egymástól s külön-külön mindenik munka után nézett, mindenik a maga felelősségire. Visszanyert szabadságukat arra használták föl a medvék, hogy eddig megöltek öt üszőt és négy sertést; de a zabföldet és kukoricást is nagyon pusztítják.

— Be kell jelenteni az uradalmi erdésznek hogy löjjék le a garázdálkodókat.

— Bejelentettem, — mondja a bíró — de várják a szarvasbögést, s e miatt nem szabad vadászni.

Ekkor Egán a felügyelőhöz fordul és halkán mondja

neki: "Kérem följegyezni, hogy folyamodjunk segítségért a főszolgabíró úrhoz."

Más panasz: "Földjeinket mossa a patak, a múltkori áradás a szántókba is belekapott."

"Kérem följegyezni, rőzsét vágasson a havasbíró és o-daszállítva, gátlásokat köttessen a bérleti földek birtokosaival."

Más panasz: "A hidat még mindig nem csinálták meg s e miatt fuvart nem vállalhatunk."

"Kérem följegyezni, hogy tegyünk lépéseket a főszolgabíróhivatalnál. Aláírták - e már a kérvényt, hogy Szolyván sertésvásár állíttassék?"

— Mindeki aláírta, — mondja a lelkész — itt az ív.

"Köszönöm. — Azt az ablakot tessék megmosatni, boltvezető úr! E helyett a rozoga padló helyett ide követ kell küszöbnek faragtatni. Miért nincsenek az ajtók még mindig befőtve? Kicserélték - e már a piros pettyes fejkendőket sárgával? Nem az ön feladata, hogy a nép megszokott viseletén változtasson."

"Hány az iskolakerülő? Miért nem jár a gyermeked iskolába? — kérdé az egyiket."

— Nincs bocskor.

"Hát a tiéd miért nem jár?"

— Borjút őriz.

"És a tied?"

— Beteg anyjának segít.

"És a tied jár - e?"

— Nem jár mert libapásztornak szegődött Herschez.

"Tiszteletes úr, legyen szíves vasárnap délután az olvasóegylet helyiségében előadást tartani az iskolázás előnyeiről. Fejtse ki, hogy a népnyomor legfőbb oka a tudatlanság. Mondja meg nekik, hogy azok a szülők, akik elhanyagoltatják gyermekeikkel az iskolát, nem számíthatnak az én támogatásomra. Megteszi? Jól van, köszönöm."

— Van - e panasz a "bank" ellen? Hány kölcsönkérőt utasítottak vissza? A Gotteszmann áldozatai kaptak - e pénzt hogy kifizessék az uzsora - kölcsönt?

En nem kaptam.

— Miért?

— Csak egy kezesem volt.

— Józanéletű az az ember?

— Az, feleli a bíró.

— Jár a templomba?

— Igen, feleli a pap.

— Miből fizeted vissza?

— Mezőhegyesre megyek tavasszal dolgozni.

— Mennyire van szükséged?

— Harmincnyolc koronára.

— Hát senki sem lesz érte kezes? — kérdi Egán.

Mély csönd.

Egán megszólal:

— Hozd el a bejelentési ívet, majd leszek én éretted kezes.

— Én is leszek kezes, pán főnagyságos, — mondja valaki.

— Én is, — mondja a másik.

— Én is, — mondja a harmadik.

— Gnädiger Herr von főnagyságos úr, nekem is panaszom van, — szólal meg egy kazár. — Ács munkát végeztem a raktárépületen s a vállalkozóm adósom maradt 15 koronával.

— Igaz-e? — kérdi Egán a boltkezelőtől.

— Igaz.

— A tizenöt korona kifizettetik a Demjén vállalkozó kauciójából.

— Az egyház által adott épületfa árának egy részével szintén adós Demjén, — mondja a pap.

— Mennyire rúg?

— Nyolcvan koronára.

— Ezt is kifizetjük a kaucióból. Elkészült-e végre valahára az eszterhéj-csatorna?

— Még nem, — feleli a boltkezelő.

— Mikor járt le az utolsó határidő?

— Ma egy hete.

— Boltkezelő úr, kérem a vállalkozó költségének a terhére a csatornát azonnal megcsináltatni.

— Az uradalmi erdőhivatal fölemelte a rőzse árát s emiatt a nép nem képes burgonyaföldjét bekeríteni és megóvni a szarvas- és vadsertépusztítás ellen, — panaszolja a lelkész.

— Már beszéltem eziránt az intézőséggel és ígéretet kaptam, hogy a kirendeltség utalványára, a kerülő személyes felügyelete alatt, kizárólag kerítési célokra ingyen kapjon rőzsét a nép.

— Pán nagyságos úr, az én lóhereföldem kisebb, mint a szomszédomé, pedig ugyanannyi haszonbért fizetek.

Erre nyomozás kezdődik és kiderül, hogy a parcellák kimérésénél hibák történtek. Egán intézkedik, hogy a rendelkezésére adott egyik kultúrmérnök megejtse a méréseket és rendbe hozza a kérdést.

— Pán nagyságos úr, — mondja a másik —, a mi dű-

lőnk tele van forrásokkal; szántásunk mindig begyepesedik. Nem terem ott savanyú fűnél egyéb.

— Azért vannak itt a kultúrmérnök urak, hogy lecsapolják az ilyen területeket. Vereckén elvégzik az alagsővezési munkát szeptember 25-ig; akkor idejönnek és a bajon még az idén segítve lesz.

És így tovább.

Faluról-falura megyünk. Reggel 5 órakor már kocsi-ra ülünk. Este nyolc órakor még tárgyalunk. Ceremónia, idézés, jegyzőkönyv, perfelvétel, frásbeli tárgyalás itt nincs. Amint meglátja valaki a kitartó erdélyi négyest a könnyű kőrifakocsival, befutja a falut kiabálva: itt van a pán főnagysága. Asszony gyerekek, vénember, meglelt ember a bolt-hoz sereglik. Szép és illedelmes csöndben megvárják a boltvizsgálat befejezését és igazi gyermeki bizalommal adják elé panaszait. Természetes, hogy Egánra nem tartozó panaszok is fölös számmal akadnak. Ezekre nézve megmondja Egán, hogy ő nem járhat el és utasítja őket az illetékes fórumhoz.

Olykor olyan kirívó visszaélések panaszoltatnak, amelyek elől lehetetlen mereven elzárkózni. Ezeket aztán zsebtárcájába jegyzi föl Egán és vagy hivatalos aktát készít belőle s ezen az úton kéri az illetékes hatóságot az ügy megvizsgálására és orvosolására, vagy ha baráti lábon áll az illetékes hatóság fejével, akkor bizalmas levélben értesíti az ügy mibenlétéről.

Ezekre az utcán végbemenő tárgyalásokra fogták rá azok a hivatalos közegek, akik a rubrikák bürokratikus kitöltésén túl semmi népgondozó feladatot nem ismernek, hogy Egán túllépi hatáskörét és a népet el nem érhető követelésekre buzdítja és ezzel megzavarja egyfelől a nép nyugal-mát s másfelől felfengerli a népet a hatóságok ellen.

Köteleességtudó embert ennél gonoszabb indulatú vád soha sem érintett. Senki sem tudja jobban, mint Egán, hogy elégtelenséget szítani a nép között nem is szükséges, nem is tanácsos, nem is szabad.

Ez a nép alaposan tönkre van téve. Alig van sejtelve arról, hogy jogai is vannak. A szabadságról csak annyit tud, hogy ami a dúvadnak szabad, az neki nem szabad. Ami szabad a kazárnak, az neki tilos. Az állami szervezet jótékony behatását, oltalmát, segélyét eddig nem érezte.

Most egyszerre maga előtt lát egy embert, akit a kormány küldött oda. Aki nem zaklatás céljából jelent meg. Aki nem büntet. Aki nem hajt föl rajta pénzt. Aki nem érezteti vele gögjét, megvetését. Aki úgy vonul végig a

községen, mint a májusi eső, mely virulást és termékenységet fakaszt.

Ilyen körülmények között el lehet-e tiltani a népek, hogy ne panaszkodjék annál, akiben bízik? És elzárkózhatnak-e Egán azon nép panaszai elől, amelynek gazdasági és erkölcsi megmentésére vállalkozott? Ki fogja az orvostól követelni, hogy ne csináljon diagnózist? És melyik orvos tud diagnózist csinálni a betegség eredetének és tüneteinek alapos nyomozása nélkül?

Azonban Egán sem azt a hitet kelti a népben, mintha neki általános csodaszerei volnának az egészség helyreállítására, sem át nem lépi azokat a határokat, melyek a miniszteri kirendeltség ügykörét körülveszik. Mindig, mindenkivel szemben tiszta bort önt a pohárba. Megmagyarázza a népnek, hogy meddig terjed az ő hatásköre s felvilágosítja, hogy a különböző esetek szerint hol kereshet orvoslást, ha igazsága van.

Roszoka Iván (ritkás) adókönyvecskéjét mutatta be. Ebből azt láttam, hogy 1899-re kiíratott rá 1.48 krajcár földadaó. Azt be is fizette. Földet nem vásárolt, sem nem örökölt, sem nem cserélt. Mégis, ugyanazon földje után 1900-ban 2.92 krajcárt róttak ki rá. Itt tetát a földadó minden ok nélkül megduplázódott.

Ugyancsak Roszokának 1899-ben volt a 3 frt kereseti adója. Az Úrnak 1900-ik évére kiíratott rá 6 frt kereseti adó. Az összeg itt is duplázódott.

Házosztály adója volt 1899-ben 80 krajcár, mely is 1900-ban frt. 1.60 krajcárra emelkedett.

Világos, hogy valaki dupla krétával ír, mert a szegény Ivánnak sem a földje nem szaporodott, sem a keresete nem lett jövedelmezőbb, sem a lakóháza nem nőtt. A szegény Iván kihez forduljon e nagy bajában, ha nem a lelkészhez és a lelkész kitől kérjen tanácsot, útbaigazítást, ha nem Egántól?

Szemet húnyni ilyen sérelmek előtt: szívtelenség; meg nem kísértetni a tapintatos jogorvoslást: lelkiismeretlenség.

Elméletekkel körülabroncsozott jogászkoponyák fennakadhatnak az itt vázolt utcai adminisztráción.

En gyönyörködtem benne. Mintha olykor a csöndben megérintett volna az elhagyott nép szíve dobogása. Csodálatos közérzés lebegett a levegőben. Az arcokról könnyű volt leolvasni: itt van egy jó ember aki azért jött, hogy rajtunk segítsen. Legyünk józan életűek, hogy bízhassék bennünk. Legyünk munkás emberek, hogy érdemesek legyünk az ő becsülésére. Legyünk hálásak a magyar haza iránt és le-

gyünk hű tagjai a magyar nemzetnek, hogy a pánfőnagyságos bennünk és általunk élvezhesse buzgó munkásságának nemzeti sikerét.

Nem így beszélnek, mert sem nyomorukat, sem haláljukat kifejezni nem tudják. De aki látja a nép közszellemét és ítélni tud az elejtett szóból, az önkéntelen taglejtésből és a kicsordult könnyek melegét: biztosra veheti, hogy itt egy szláv törzs testi-lelki átalakulásban van és a gazdasági jobblét zavartalanul és gyorsan vonja maga után a törzsnek a magyar fajba való szeretetteljes beolvadását.

A LELKÉSZEK

Külön fejezetet szentelek a vidék gr. kath. lelkészi karának. Ha ez a kis mű úgy marad fönn, mint a rutén akció egyik szerény emléke: akkor ennek az emléknek a díszé Darányi miniszter, az erőssége Egán Ede és a talapzata a lelkészi kar legyen.

A lelkészek buzgósága nélkül nemhogy sikerekről beszélhetnénk, de még megmozdulni sem lehetett volna. Ezt a hazafias, céljában tiszta, eredményében nemzeti akciót Firczak Gyula gör. kath. püspök tartotta a keresztség alá. Ő dajkálta kezdetől fogva az újszülöttet. Bátran el lehet mondani, hogy az Egán gazdasági és nemzeti törekvéseit ő avatta föl és szentelte meg.

De igazságtalan volnék, ha a lelkészek buzgalmát, csupán előljáró püspökük és vezérük buzdításának és példaadásának tulajdonítanám. Ez a nemes példa kétségkívül helyes mintaképül szogál; de a lelkészek elhatározása és munkássága, egészen önkéntes és teljesen ment a felsőbb intézkedésnek legcsekélyebb irányításától is. Amit tesznek, önmaguktól teszik. Hallgatnak egy belső kötelesség szavára és követik szívük sugallatát.

Személyesen volt szerencsém Halaktovich Bertalant, Papp Józsefet, Natolya Mihályt, Tegze Gézát, Jankovich Antalt, Kaminszki Józsefet munkaközben látni. Ezenkívül szerencsém volt Árdánházán a Koszely Elek esperes úr vendégszerető házában, továbbá Huszton egy értekezlet alkalmával igen sok lelkészt személyesen megismerni. Régen megfogalmaztam magamban a lelkész kötelességeinek nehéz sorozatát. Bátran elmondhatom, hogy soha sehol nem találtam az eszményi lelkész fogalmát olyan tömegesen megközelítve, mint a rutének között.

Hibás ember, tévelygő ember itt is akad. Végighallgattam egy községben az Egán beszédjeit, amint arra kapacitálta a népet, hogy hitelszövetkezetet alakítson. Ezekkel a rábeszélésekkel legyőzhetetlennek látszó akadályokat szokott Egán legyőzni. Még jó módú népet is nehéz rávenni arra, hogy közcélra adakozzék. De ínséggel, nyomorral, éh-séggel küzdő népet bírni arra, hogy a zsebéből elővegye hetenként azt a húsz fillért, amely nem létezik, hogy keresményéből kiszakítsa a sóra, vagy dohányra, vagy az ecet-revalót: ez olyan nehéz feladat, amilyennel egy másik ember szívóssága aligha meg tudna birkózni.

Sok szónok ragadott már el az életben, de a hatásnak azok az eszközei, melyeket Egán használt, egyenesen lebilincseltek. Ez nem szónoklat volt. Mondattöredékek voltak ezek, kiragadva a népelet fizikai szükségeiből és alkalmazkodva a népelet rejtelseihez. Egyenként vette a hallgatót. Kikérdezté viszonyait.

— Hát te nem akarod, hogy anyatej legyen a feleséged emlőjében? Miért nem vásárolsz hát egy fejős tehenet, hogy kicsi fiad mindennap jóllakjék? Beteg leányod alól kihúzzák a párnát, ha jön a végrehajtó; de ha bankod van, kifizetheted az uzsorást. Van-e koporsóra való a házadnál, ha elaggott szülőd meghal? Apró gyermekeidet hová teszed, ha elárverezik fejed fölött a hajlékot?

— Talán csak hallottatok, hogy a múlt nyáron hatszáz munkást helyeztem el Mezőhegyesen. Mindenik pénzt hozott magával. Egyiknek sem jár a gyermeke mezítláb a hóharmatos réten. Jövődében nyolcszázat küldök Mezőhegyesre. Útmunkát is szereztem tavaly kétszázötven munkásnak.

— Te el fogsz menni Zsdenyovára, te pedig Volócra, te meg Vereckére. Mindenütt megkérdezitek: jó-e az államszki bank, jó-e az államszki bolt? Azután eljöttök hozzám Szolvára és elmondjátok nekem, amit hallottatok. Meglesz? Azután elmondjátok itt a faluban is, hogy mit láttatok, mit hallottatok? Akkor megint eljövök és megkérdezem: akartok-e államszki bankot?

— Úgye, megnyerted volna tavaly a pörödet, ha bélyegre, ügyvédre pénzed lett volna? Úgy-e orvosság kellett beteg anyádnak a patikában nem adnak hitelbe? Ha fél-ökrödhöz párt vehettél volna a tavaszi vásáron, úgy-e, megszánthattad volna zabföldedet, mely most parlagon hever. A télen két fiad nem járt iskolába, mert egyiknek sem volt bocskora. Nem hallottatok, hogy ahol állami bolt van, ott sertést ölnek a gazdák és füstös hússal eszik a pasulyt?

Olykor a Biblia hangján beszélt.

— Nincs miből fizetni a heti részleteket? Nem üres-e kamarátok és mégis esztek. Terem-e a föld, ha nem szántjátok? Lesz-e tengeri, ha magot nem szórtok a földbe? Úgy-e, jó volna megörölni és megenni a vetőmagot? Ti mégis elvetitek, hogy több legyen belőle. Nos, ezt teszitek akkor is, ha heti részleteket fizettek a bankba. Megszaporíttátok a vetéssel a magot, a betéttel a vagyont.

— Mi lett volna belőled, ha szülőid nem hagynak rád házat, telket, földet? Most te vagy a szülő. Mi lesz a gyermekeidből, ha te semmit sem hagysz rájuk?

Kiderült, hogy B...falván a lelkész biztatta föl a népet, hogy ne higgyen Egánnak és ne alakítson szövetkezetet. Ezen aztán megtört minden ékesszólás. De három nap múlva megint odamentünk. Velünk jött egy lelkész is, aki odaadó híve az akciónak. Az Egán érveit példákkal világosította meg a lelkész, saját egyházközségéből.

Az emberek mégis ellenállottak.

De az Egán erélye akkor sem tört meg. A szomszéd községekből két olyan rutén földművelőt küldött oda, kik már tapasztalatból ismerik a hitelszövetkezet hatását. Ezek többször megfordultak ott s végre is sikerült hetven aláíróat szerezni. De mivel a pap nem állott a mozgalom élére, önálló szervezet nem jöhetett létre, hanem belekapcsolatott ez a hetven tag a szomszédos szolvai szövetkezetbe.

Hibás ember, tévelygő ember akad tehát a lelkészek között is. Nagy becsületére válik a karnak, hogy fölötte ritka madár az ilyen. Leírásomból látható, hogyha a többi is olyan volna, mint a b...falvi: az akció hajótörést szenvedett volna már az első lépésnél. Szerencsére nem olyanok.

Ellenkezöleg. A lelkészi kar a miniszteri kirendeltség jobbkeze. Ez volt a közeg, amellyel Egán hozzáfért a nép szívéhez. Mint mindenütt, úgy itt gyanakvással fogadja a nép a kabátos embert. Fél tőle. Azt hiszi, adóügyben jár, vagy egyébként akarja megnyomorítani. Nem azért szoktak az urak megjelenni, hogy valamit hozzanak, hanem, hogy elvigyenek valamit. Már láttuk egy közgyűlési jelentésből, hogy milyen konkolyhintés történt az akció kezdetén. "Ne higgyetek az uraknak! Ne fizessetek heti részleteket, mert az urak elsörozzik, elszivarozzák!" Kicsoda lett volna képes ezt az ellenáramlatot a lelkészek közbelépése nélkül leküzdeni?

De a lelkészek fölismerték a pillanat fontosságát. Nem

mondom, hogy minden vonakodás nélkül állottak a gátra. Kilátásuk a sikerre csekély volt. Hiszen megpróbálták ők a védgát emelését mindjárt a kazár-beözönlés kezdetén. Hatni tiparkodtak a népre szavuknak, állásuknak egész súlyával. De csupán erkölcsi eszközökkel rendelkeztek. Az áradat pedig egyre nőtt s a lelkészek fájdalmasan látták szerény védgátjaik összeomlását. Itt-ott tovább folytatták a küzdelmet, de kétségbeesve hagytak föl vele, midőn látniuk kellett, hogy sem a hitbizományi uradalom nem csatlakozik a védelmi munkához, sem a közigazgatás nem lép közbe a nép ellenállási erejének fokozására, hanem mindkettő részben kényelmi szempontból, részben közönyből és igen nagy részben a félreismeret kötelesség semmittevésével egyenesen a kazár antigazdaság malmára hajtja a vizet.

Ezek a lelkészek a sok csatavesztésben népük balsorsának biztos jeleit látván, már-már átadták magukat a kikerülhetetlen végpusztulás reménytelenségének. Többen közülük vándorbothoz nyúltak és híveikkel együtt áthajóztak Amerikába. Csüggeteg lélekkel vettek az itthonlávók tudomást az akció kezdetéről s ingadozó kilátásokkal vállaltak munkát a miniszteri kirendeltségtől.

De Egán nem fordulhatott máshoz. Középbirtokos osztály ott nincs. Ha volna, nem sülyedhetett volna a nép olyan feneketlen mélységekbe. Közigazgatási szervezetünk pedig nem ismert népgondozó feladatokat. Ha ismert volna, nem lett volna szükség az akcióra. Most már, a mozgalom harmadik évében föl van ébresztve úgy az uradalom, mint a közigazgatás lelkiismerete. De a mozgalom kezdetén Egán abszolút nem várhatott munkájához más segítséget, mint a lelkészeket.

Amit Egán magyarázott nekik könyvvezetésről, leltár-ról, áruisméről, pénztárnaplóról, raktárkezelésről — nekik arabusul volt. Mihelyt följánlották segítségüket: a kirendeltség tanfolyamot nyitott számukra. Amit tanultak, az bizony jó távol áll a theológiától, de azért igen közel áll az isteni gondviselés jószágos szándékaihoz.

Igy lettek a lelkészek hitelszövetkezeti elnökök és áruraktári felügyelők. Mondanom sem kell, hogy ingyen dolgoznak. Eppen, hogy a készpénzkiadásai térülnek meg, amennyiben egyik-másik tétel el nem felejtetik. Azonban dolgoznak, mintha abból élnének. Lótnak, futnak, tanácsolnak, csereberélnek, írnak, rubrikáznak, jótállnak, vezérkednek, napszámoskodnak.

Kalaplevéve, nagy tisztelettel hajlok meg fáradságos munkájuk előtt. Nemcsak imádkoznak a mindennapi kenyérért, de meg is szerzik azt a nép számára. Kötelességtudásuk, buzgóságuk, híveikhez való ragaszkodásuk mindörökké feledhetetlen marad előttem. Szeretném mondani, hogy igazi közigazdasági tevékenységet fejtenek ki népkért, ha a képviselőház inkompatibilistái meg nem alázták volna a "közigazdasági tevékenység" fogalmát.

A jó Isten áldja meg őket, hogy úgy szeretik a szegény népet.

ISKOLÁZÁS

A népelet organikus fogalom, nyomortól, elnyomatástól, kizsákmányolástól egy népeletet megmenteni s erkölcsileg és vagyoniilag azt úgy állítani helyre, hogy többé vissza ne sülyedjen: ez olyan feladat, amely csak úgy oldható meg, ha az organizmus minden idegszála, egész izom- és csontrendszere, vérkeringése és valamennyi életnyilvánulása komoly és alapos munkába vétetik. A vagyoni és erkölcsi élet között a kapcsolatok egész sorozata áll fenn. Ezek a kapcsok mind tekintetbe veendőek az öntudatos és tervszerű programnál.

Egy népmentő akciónak nemcsak az a célja, hogy létező bajokon segítsen hanem az is, hogy a létező bajok ismétlődésének lehetőségét kizárja. Hiába szerzett volna alkalmat a kirendeltség az uzsorapénz visszafizetésére, ha nem állít hitelszövetkezetet az uzsora ismétlésének meggátolására. A kocma-és áruzsora visszafizetésével szintén nem segítettek volna a népen, ha nem szervezik az áruraktárakat s ezzel elejét nem veszik a visszaesésnek. A legelőbérlet hatása sem lenne intenzív, ha össze nem kötnék célirányos legelési renddel, modern legelőműveléssel, a fajtenyészítés meghonosításával, a tenyészállatokra vonatkozó tulajdonjognak a megszorításával és tejgazdasági kultúrával.

Mindezzel szoros összefüggésben van némely igazságszolgáltatási intézkedés. Ilyen az uzsora hivatalból való üldözése és a rituális eskü behozatala, úgy a keresztény, mint a mózeshitű lakosságra nézve. Összefüggésben van a közigazgatási feladatok lelkiismeretes teljesítése a népgondozás terén.

Ennek a népnek ellensége volt a birtokrendezés, mely természetes fekvősegeitől fosztotta meg. Ellensége volt az

erdő, mely nem ad neki munkát. Ellensége a vad, mely a vetését pusztítja; a pálinka, mely nyomorba kergeti.

Sokfelé kell tehát nyúlni annak, aki ott segíteni akar. Nem mellőzheti az iskolákat sem, mert az értelem fegyelmezése nélkül nincs lábraállított nép. A közoktatási kormány nem is zárkózott el a fölmerült szükségletek elől. Számos népiskolát állított és most folyamatban van huszonöt iskolának az építése. Nem jut mindenüvé állami iskola, mert a költségvetés még mindig szűk határok között mozog, de a jóindulat, hogy a nép talpraállításánál az állami iskola is komoly feladatokat teljesítsen, valóban nem hiányzik.

Fájdalmas tapasztalatokat tettem Máramaros egyik nagy községében arról, hogy a legjobb indulat is hajótörést szenved, ha az igazgatás alsóbb fokaiiban hiányzik a kötelességérzet. Mikor Ökörmezőn jártam, szokatlan mozgás volt észlelhető. Híre járt, hogy az államiskola gondnoksága ülést tart. Nevezetes esemény ez olyan helyen, ahol a gondnokság öt év óta egyetlen ülést sem tartott.

Az a másik hír, hogy a gondnoksági elnök az iskolára vonatkozó leveleket kerek egy évig sem szokta fölbonítani, engem azért nem lepott meg, mert én is tettem már hasonlókat. A kötelességérzet egyre nógatott, a lelkiismeret furdalt, érzékenységem rimázkodott: bontsd föl már azt a levelet, olvasd el, válaszold meg! De valami ismeretlen hatalom mindig erőt vett rajtam és olyan csodálatos ellenállást fejtett ki a kötelességérzet, a lelkiismeret és az érzékenység ellen, hogy emezek legyőzettek s porlepte aktáim hegyekké alakultak íróasztalomon.

Úgy hiszem, ez valami különös betegség volt, mely pathologice még nincs földerítve. Éppen nem bámulok, ha ilyen betegségbe esett az ökörmezői iskolagondnok, annál is inkább, mert ő egyszersmind főszolgabíró is volt.

Persze, egészen más lapra tartozik a máramarosmegyei tanfelügyelő betegsége. Mert, ha a főszolgabíró baja a morbus literatis volt, úgy a tanfelügyelő betegségét a kórisme bizonyára morbus antiperegrinisnek fogná elnevezni. Amily mértékben idegenkedett ugyanis a főszolgabíró a betűtől, éppen olyan mértékben tartózkodott a tanfelügyelő az utazástól. Így történt, hogy ezt az államiskolát nyolc év leforgása alatt egyetlen egyszer sem látogatta meg a tanfelügyelő.

Könnyen elképzelhetők az ilyen gondozás következményei. A község lakossága háromezer. A tankötelesek szá-

ma négyszázötven. Az állami fiúiskolába feljár harmincöt gyerek, a leányiskolába negyven. Ugyanott van gör. kath. iskola is hatvan növendékkel.

Ezekon kívül négy zsidó-rituális iskola boldogítja a községet. A bocher (tanító) nem bír semmi képesítéssel. Az a sötét, bűzös, ronda zug, ahol az úgynevezett tanítás folyik, éppenséggel nem felel meg a törvény követelésének.

A tantárgyakról, melyek ott taníttatnak, halvány fogalma sincs se a tanfelügyelőnek, se az iskolaszéknek, se a közigazgatási bizottságnak, se a minisztériumnak. Öreg kazárok azt mondták nekem, hogy a gyermekek ott talmudot tanulnak. Világos, hogy nem magyarul, hanem galíciai zsidó-német zsargonnal.

Az államiskola tanítási ideje reggel 9 órától 12-ig; délután 2 órától 4-ig. A szerencsétlen kazárgyermekekhez just tart a bocher is és megkívánja tőle, hogy nyárszakán reggeli 4-kor, télszakán reggeli 6-kor nála rituális dolgozat tanujon 9-ig; délután 4-től 8-ig. Ilyenformán az a nyomorult gyermek szobában ül nyáron át naponta 14, télen át 12 órát.

Vajon mi minden megy végbe annak a nyomorult áldozatnak az agyában, a lelkében, a testében? Van-e ennél förtelmesebb büntetés? Mit vétett az a kis gyermek, hogy a kultúra nevében ily súlyosan vezekeltetik? Minő tartalmat nyer fejletlen elméje és minő fogékonyságot nyer kis szíve abban a zavaros diszharmoniaiban, melyet nála a bocher kegyetlenül babonás formalizmusa és a kvalifikált állami tanító modern világnézete előidéz?

Az ilyesmit eltűnni: árulás a nemzeti kultúra ellen. Egyenes megalázása ez a haladási eszméknek és rút bélyeg korunk felvilágosodásán. Megtörtént, hogy egy kazárgyermek nem ment el a bocher zugiskolájába. A bocher reggel 8 órakor bement a gyermek után az államiskolába, ott leoldotta a nadrágszíját és azzal véresre verte a renitens gyermeket, s akkor elhurcolta a zugba. Igen természetes, hogy a bochernek emiatt a haja szála sem görbült meg.

Ki is merte volna őt felelősségre vonni? Hiszen azonnal antiszemita hírbe keverték volna és rásütötték volna a sötét reakció bélyegét és, miként Egán ellen, 376 újságcikket írtak volna, mindenikben követelve, hogy a sötét reakció penészes lovagja mentessék föl állásától. Száz percentnyi bizonyosság szól amellett, hogy legalábbis nyugdíjba küldötték volna a vakmerőt. Nem, mintha hibázott volna, hanem mivel a cikkek miatt alkalmatlanságot okozott. Pedig hiszen ő nem tehet arról, hogy róla írnak; arról

sem tehet, hogy hazugságokat írnak; még kevésbé tehet arról, hogy a bocher kihágást követett el. Mindegy! Ha ő nem volna, mert hírlapi cikk sem volna. Tehát pusztuljon.

Nem elég, hogy hatóságilag eltűrték a kazárok bevándorlását; nem elég, hogy engedték őket megtelepülni községi illetőség és honosság nélkül; az sem elég, hogy boldog boldogtalannak italmérési jogot ad a pénzügyigazgatóság; még az sem elég, hogy — a rutén akció előtt — soha egyetlen közegünknek sem jutott eszébe valamely úton gátat vetni a tiltott, de rendszeresen és nyíltan üzött uzsorának. Mindez nem elég. Az sem elég, hogy ezek a bevándoroltak, miután teljesen kiszipolyozták az autochon népet, most már tervszerű eljárással izgatják kizsarlott áldozataikat a kivándorlásra. A múltat semmivé tették, a jelent elpusztították. De ez mind nem elég. Nekik a jövő is kell. Ám, a jövő megrontását akadályozza az iskola. Rajta hát! Térjünk az iskolára.

Ott a bocher. Nekik az kell; csupán csak az kell. Aki maga sem tud semmit: hadd tanítson az. Aki erkölcsi és értelmi tekintetben vak: hadd vezesse az a gyermek kedélyvilágát. Aki egy betűt sem tud magyarul, nem is honos, a hazáról fogalma sincs; hadd neveljen az hazánk számára honpolgárt. Aki nem eszik velünk egy tálból s poharunkból nem iszik, mert azt tisztátlanná tette a keresztény ajak érintése: nos hát hadd oktassa ki a gyermeket az ilyen ember az együttérzésnek, az együvé tartozásnak, a polgári szolidaritásnak és a nemzeti egységnek érzelmeire és kötelességeire!

Van-e rendezett állami lét, ahol ezt eltűrnék? Oláhok és szászok kétezernél több iskolát tartanak fenn. Kivétel nélkül mindenik államellenes indulatokat olt be növendékei kedélyébe. De ezen iskolák főnnállásának legalább törvényes alapja van. Gonosz irányzatuk az ellenőrzés hiányában leli magyarázatát. A zugiskolát ellenben tiltja a törvény. Ezek a zsidó zugiskolák a jövőt mérgezik meg. Mivel törvényes alapjuk nincs, a közigazgatási hatóság köteles volna bezárátásukat elrendelni. Nem teszi. Tőle ugyan megmérgezhetik a jövőt.

Hanem Egán alkalmatlan ember, mert a bocher-iskolákat is meglátja. Sőt szaladgál is, írkal hol ide, hol oda. Törvényre hivatkozik, Zavarja a megszokást. Nyugtalanít. Hát nem illetéktelen beavatkozás ez? Mi köze neki az iskolához?

Beregben a kép nem olyan visszatetsző, mint Máramaros némely községében. A bocher-iskolázás ott már csak rejtve működik. A kazárgyermekek itt sem igen aklimatizálódnak. Tűzhelye háborút folytat az államiskola ellen. A tűzhely erősebb. De a rutén gyermeket örömmel küldi iskolába a szülő s kerek arcocskáját összecsókolja az anya, ha magyar szót visz haza az iskolából.

KAZÁR ALAKOK

Ezt a kopott embert nevezzük el Rapopord Gidájának. Termete sovány. Kaftánja piszkos, szakállába beköltözött a moly. Ő a vidék leggazdagabb embere.

A pénzügyőri legénység tegeződött vele. Kevésbe múlt, hogy minap egy csendőrörsvezetőt meg nem kínált egy pohár pálinkával. A szolgabíróról úgy beszél, mint ismerőséről. Sőt dicsekvő kedvében bevallja, hogy már látta a főispánt, aki mosolyogva fogadta köszöntését. Vasárnap délutánonként órákig elül a kocsmában. Amelyik rutén berúg, attól kér egy pipa dohányt. A részeg rutén nagylelkű.

Vagyonát százhetvenezer koronára becsülik. Persze gyufaskatulyán kezdte. Áldozatainak nagy része Braziliában él, ha él. Reméljük a jobbat, hogy nem él. Látható vagyona néhány ház, néhány kert és néhány parcella föld. Együtt megérhet harmincezer koronát. Erről tehát adót is fizet. Nehezen teszi, de muszáj.

Teljességgel nem megy a fejébe, hogy minő alapon osztozik vele az állam? A végrehajtásokat tehát pontosan bevárja. "Tessék!" — mondogatja a végrehajtónak. "Szegény, földhöz ragadt, inséges ember vagyok, — láthatja az úr." Hajlák, padlás, pince, minden üres. A pajta is üres, a gabonás is.

Szobaföldbe vert cövekek; négy lécheveder a cövekekre szögezve; néhány szál deszka a hevedereken; egy szalmazsák a deszkákon; foszladozó lópokróc a szalmazsákon; egy vastag és ragadós zsírfolt terpeszkedik a szalmazsák fejénél párnaképében. Ilyen az ágya. Ehhez idomul stilszerűleg a többi bútor.

Ha ember nem lankék ebben az oduban, beleköltöznék a görény és otthon találná magát. A végrehajtó nem talál zálogot. Az adóleírás reményében évről-évre folytatja az

adónemfizetés üzletét. Úgy véli, hogy hamarabb megúnják a végrehajtást, mint ő a nemfizetést.

Azonban pórul járt. Egy szemfüles községbíró lekasztotta az eresz alatt lógó kaftánt. Amolyan letett kaftán volt ez, folt hátán folt. Rostálni lehetett volna rajta a sok lyuk miatt.

— Csak nem viszi el a bírógazda azt a rongyos ruhát?

— De bizony elviszem én.

— Ugyan mit csinálnának vele az adóhivatalnál?

— Jó lesz bokatekerőnek, ha egyébre nem.

— De kérem, azért akasztottam ki a levegőre, hogy a fecske, veréb rászálljon és jól lakják rajta.

— Nem eszik az rongyot.

— De a t...t szereti ám. Ebben pedig annyi van, hogy az egész adóhivatal megt...dik tőle.

— Az nekem mindegy, én viszem — és azzal göngyöltetni kezdte.

E pillanatban odaugrott Gidája, kikapta a kaftánt a bíró kezéből, kivett belőle egy púpos pénztárcát, abból egy ezres bankjegyet s azt átnyújtotta a végrehajtónak.

— Nyugtát kérek, végrehajtó úr.

Hogy injuria és erőszak történt rajta, arról holtanapjáig meg lesz győződve. Ei is ment másnap a főszolgabíróhoz és váltig kérte, hogy neki adjon egy külön községbíró. Úgy értette, hogy az a bíró, az ő bírása legyen. Neki szolgáljon. Az ő ügyeit intézze. Egyedül csak az övét.

Arra támaszkodott, hogy neki van annyi vagyona, mint a községnek együttléve. Ha a községet megilleti egy bíró, hát őt is megilleti. A bíró - fizetést magára vállalja. Kauciót is hajlandó tenni. Neki sok a hátralékos adása, neki tehát szüksége van egy külön bíróra. Csak azt köti ki, hogy ez a saját külön bíró, mikor nem végez az ő érdekében hivatalos funkciót, akkor tartozzék a lovait vasaltatni és befogni, mert a szürke rúgós.

Ilyen a Rapopord Gidája közjogi fogalma.

Gottesmann Szender állandó pörben áll Katz Zéliggel. Az ellenségeskedés eredeti okát nem tudom. De Gottesmann halálra sápad, ha valaki Katz Zéliget említi; viszont Katzot ádáz düh fogja el, ha Szendernek a nevét hallja.

Amolyan Montechi és Capuletti viszony ez. Az egyik Gelf, a másik Ghibelin. Kőrös az egyik, Kecskemét a másik. Ha Britanniában éltek volna a tizenharmadik évszázadban: Gottesmann Szender a fehér rózsák, Katz Zélig a piros rózsák pártjához csatlakozott volna. Pöreikről regeket mond a nép. "Száll a madár ágról - ágra; száll a re-

ge szájról - szájra." Nincsen szere - száma azoknak a fondorlatoknak, becsapásoknak, föladásoknak és rókavermeknek, melyeket a két bajnok egymás ellen már elkövetett.

Egy nem mindennapi kelepce fogalmat ad a bajvívások mivoltáról.

A vereckei pénzügyőrség valamelyik alárendelt közege arról értesíti egy nyári délután Katz Zéliget, hogy ellene titkos feladás ment, mivel csempészett szesz van a pincéjében. Ez az értesítés ne lepje meg az olvasót. Ki kell békülnünk azzal a gondolattal, hogy minden valamennyire vagyonos kazárnak embere van a hatóságoknál. A járásbíró, főszolgabíró, az adótárnok és a többi főnök a feje tetejére állhat, kutathat, nyomozhat, szemfüleskedhetik — de ok nélkül. Kipuhatolni a dolgoknak ezt a rendjét nem lehet. Valaki csak akad. Ez, vagy az, de embere a kazárnak van.

Katz Zéliget gondolkozóba ejti az értesítés. Titkos feladás ellenem? Ez a Gottesmann kezejárása. De, hogy csempészett szesz volna az én pincémbe?! Ez még sem Gottesmann. Hiszen Gottesmann jól tudja, hogy nálam nincs csempészett szesz. Gottesmann már régen megszámálta az én hajamnak szálait. Magam sem tudom jobban, mint ő, hogy mi van nekem, mi nincs nekem. Nála én unciára vagyok lemérve.

Mégis; lássuk csak. Gottesmann a múlt héten odaát járt. (Ez Galicia.) Gerendát szállított. Hatot hozhatott volna, de csak négyet hozott. Mégis nehéz volt a fuvar. A kövön túl (ez a vereckei emlék) el is akadt a meredeken. Knopf adott neki vontató lovat.

Megálljunk. A négy gerenda nem lehet olyan nehéz. Egyéb is volt ott. Hohó - hohó, Gottesmann, te nemcsak gerendákat hoztál, hanem szeszt is csempésztél. Most pedig engem följelentesz. Pedig tudod, hogy nincs szesz a pincémbe. Értelek. Te a csempészett szeszt be akarod csempészni a pincémbe s aztán odahozni a fináncot!

Katz Zélig megkönnyebbült. Kitalált egy nehéz rejtvényt. Gyors lépésben sietett a községbíróhoz.

— "Bíró gazda, akarja még azt a kajla borjút?"

— Drágálom 12 forintért.

— "Hát ingyen akarja?"

— Nem értem.

— Mondom, hogy ingyen. Amit én mondok, szentírás. Arra mérget vehet. Tiszta ingyen.

— Nos hát, mi kell neked, Katz Zélig? — kérdezte a bíró.

— "Semmi sem kell nekem. Csak arra kérem, hogy jöjjön hozzám és üljön le a favágóra."

— Hát aztán?

“Aztán pipázzék. Itt van két pakli dohány. Van-e gyűfája? Azt is adok.”

— Hát aztán?

“Az esküdt is gyűjtson pipára, annak is hoztam két pakli dohányt. Itt van, tessék, adja át neki.”

— Beszélj már, Katz!

“Nincs tovább. Leülnek, pipáznak, várnak. Nézik az utcát. Ha valaki jön, csöndességben maradnak. Nézi a kaput. Ha valaki jön, nem szólnak. Megnézik, hogy mit csinál az a valaki. De nem szólnak, nem mozdulnak. Amit látak, azt majd elmondják annak, aki kérdezi. Jó lesz?”

— Jó lesz.

Csöndes holdvilágon, éjfél tájban halkán nyílik meg a Katz Zélig kapuja. Valaki egy kis hordót hengerget be a kapun maga előtt. A bíró ráismer Gottesmannra. Az esküdt is ráismer. Katz Zélig jól sejtett. Ez a Katz Zélig egy látnok.

A hordó elgurul a pincegátorig. Gottesmann egy bokor tolvajkulcsot vesz ki a zsebéből. A bíró szájában kialszik a pipa. Óvatos próbálgatás után a pincezár enged. Zélig reszket a gyönyörtől. A kis hordó legurul a lépcsőn s a pince elnyeli Gottesmannt is, a hordót is.

Zélig tovább reszket. Nesztelenül búvik elő a lyukból Gottesmann, mint egy óriás tücsök. Körül néz. Senki. Az ajtót beteszi, a zárt ráfordítja. Nyújtózik; gerinccsigolyái ropognak. Egy patkány elszalad a lába között. Attól megijed. Megint körül néz. Megint senki. Valamit mormol. Bizonyosan az Éjszaka urának adott hálát és távozik.

“A borjút elviheti bírógazda.”

— Ráérünk.

Reggel megjelent a komisszió együtt Gottesmannal, mint szakértővel.

— Csempészett szesz van a pincében.

“Nincs.”

— Lássuk.

“Tessék, itt a kulcs.”

— Hány hordó szesz van?

“Három. Összesen 12 hektoliter. Mindenik hordón rajta van a munkácsi bélyeg. Onnan hoztam. Írásom van róla.”

A komisszió lement a pincébe.

— Itt négy hordó van, nem három.

“Négy hordó, wie hájszt, négy hordó? Nekem csak három van.”

— Egy kettő, három, négy.

Katz megvakarja a fejét. “Pedig csak háromról tudtam.”

A hordók tartalmát megvizsgálják. Tizenkét hektoliter szeszt találnak a három hordóban. A negyedikben 140 litert.

— Ha Munkácson 12 hektót vett, hát ezt honnan vette?

“Nem tudom. Valami babona van a dologban.”

— Van-e számlája erről a 140 literről?

“Nincs.”

— Ez csempészett szesz!

“So war ich leb', nem csempésztem.”

— Márpedig ez csempészett szesz, — szólal meg Gottesmann.

Zélig dühbe jött. “Honnan tudja maga szakértő, hogy ez csempészett szesz.”

— Honnan tudom, nohát majd meglátja, hogy honnan tudom. Kérem azt a lámpást.

A lámpa megvilágítja az inkriminált hordót. Gottesmann körüljárja, nézegeti, végre megszólal: Honnan tudom? Hát tudom. Itt a bélyeg! N.J.D. Ez a dolinai szesz a Náthán Jankel gyárából. N = Náthán, J = Jankel, D = Dolina.

E pillanatban Gottesmann hadvezérnek érzi magát, aki csatát nyert.

Zélig tagad. Gottesmann vádol. Zélignek mentő gondolata támad és így szól:

“Ígaz-e, hogy a munkácsi szesz foktartalma 79?”

— Igaz, — feleli Gottesmann.

“Ígaz-e, hogy a dolinai szesz csak 76.05?”

— Igaz, — feleli Gottesmann.

“Akkor hát mérjük meg. Ha 79, akkor munkácsi és nem csempészett; ha 76.05, akkor dolinai”

— Helyes beszéd, mérjük meg, — mondja diabolikus mosollyal Gottesmann.

A mérés 76.05 fokot mutat. Gottesmann sürgeti a jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyv megállapítja, hogy a kis hordóban lévő szesz csempészett árú. Gottesmann aláírja a jegyzőkönyvet mint szakértő és késznek nyilatkozik hitet tenni rá, hogy csakugyan csempészett árú. Aztán megsemmisítő pillantást vet Zéligre.

Katz Zélig pedig kiegyenesedik e válságos pillanatban, merően a szeme közé néz Gottesmannnak és így szól:

“Megesküszöl-e Jehovára, hogy ez csempészett szesz?”

— Megesküszöm.

— "Amit mondasz, azt te megbánod és el fogod tagadni."
— Nem bánom meg. Ez az igazság. Nem fogom eltagadni soha.

"Még egyszer ismételd: csempészett árú!"

— Százszor is ismétlem: csempészett árú!

"Csakhogy nem én csempészttem, hanem te!"

Gottesmann nagyot kacag, a fináncok is kacagnak. A bíró és az esküdt, kik néma tanúi voltak a vizsgálatnak, előlépnek. A bíró megszólal.

— Láttam, végignézttem az éjszaka, amint Gottesmann belopta a hordót a Katz pincéjébe. A kapu között tócsa van. Tessék megnézni, a hordó minden dongája sáros. Velem együtt nézte az esküdt is. Ott ültünk a favágón.

Gottesmann csatát vesztett és elmarasztaltatott.

Ez a tréfás dolog Zugó községben történt meg és tiszta valóság. A jóízű kelepécét ne bontogassuk e pillanatban erkölcsi elemeire. Azonban nem mulatozás okából írtam le.

Az olvasó figyelmét bizonyára nem kerülte el, hogy mennyi éleslátás, mennyi fondorlat, mennyi furfang, a koncepciónak minő vakmerősége, az ellenaknáknak milyen biztossága nyilatkozik meg ebben a mulatságos esetben.

Ha ilyen emberek szállják meg a rutén földművelőt, mi lesz ebből védelem nélkül? Miként állhatnak ellent ezeknek a kelepcekesztőknek? Hogyan védekezzék a megfontolásnak alattomoságnak, cselvetésnek, lelkiismeretlenségnek ehhez hasonló eszközei ellen? Nem prédául volna-e oda dobva ez a nép, ha az államhatalom atyáskodó oltalmát és segítő kezét megtagadná tőle?

ELVÉRZÉS

Minél tömegesebben vándoroltak be Galiciából, annál nagyobb mérveket öltött a ruténkivándorlás. A betolakodók kinyomták helyükből a bennszülötteket. A folyamat három évtized óta tart. A sorvadás fokozatosan és vidékenként vett erőt a népen. E miatt okozott országos feltűnést. Egy kazár kiszorított az ősi tűzhelyről négyöt rutént. A kazár mindenütt mutatta magát, minden üzletnél megjelent, minden vállalatnál közreműködött s ezzel megötszörözte önmagát. Papnak, tanítónak feltűnt a népdeficit. Fináncnak, közigazgatásnak, bíróságnak nem tűnt föl, mert ennek az aktája szaporodott a kazárok szaporodásával. Most már hatvanezerre teszik az Észak-Amerikai Státusokban letelepült rutének számát. Egyik-másik lelkes pap

utánuk ment, hogy egyháziilag és iskolailag szervezze őket, megőrizze emlékeiket és ápolja ragaszkodásukat a magyar haza iránt. A kísérlet meddő maradt, mert a rutének időnap előtt áldozatául estek a kiterjedt pánszláv agitációnak. Ezt az agitációt melegen istápolja az orosz diplomácia. A vezéreket pénzzel látják el. Elszakadt népünk közé jól fizetett papokat küld. Iskolákat állít. Ügyesbajos dolgaikat ellátja. Érdekeiket az orosz konzulok felkarolják. Munkához segítik a népet. Szervezik a szegényügyet és a betegápolást. Ilyen gondozással szemben a rutén lelkes, aki csak ideális hatásokra dolgozhatott, eredmény nélkül tért vissza hazánkba. A szegény ruténnek Amerikába kellett menni, hogy hazája ellenségévé legyen.

Beregben az Egán akciója óta megszűnt a kivándorlás. Ez a tény minden statisztikai adatnál jobban beszél. A munkanélküli szűkölködő népnek Egán munkát adott.

Télen át utat építtetett a Bereg és Máramaros között fekvő vízválasztón. Az ilyen feladat nehézségeit csak az tudja mérlegelni, aki már fáradozott abban, hogy valahová út építtessék. Beleszól abba egy néhány főszolgabíró, egy pár alispán, két közigazgatási bizottság, két vármegye, két főispán, két minisztérium, két állammérnöki hivatal, és ezeknek összes pereputtya. Azonban az út megépült.

Nyáron át mezőgazdasági munkásokat helyez el Egán különböző uradalmakban. Csupán Mezőhegyesen hatszáz rutén munkás volt a múlt nyáron elhelyezve. Egyelőre nehezen ment a dolog. Mezőhegyesen panaszkodtak, hogy a rutén nem válik be. Nem is csoda, hiszen alapjában véve a rutén erdőmunkás. De Egán odautazott. Rendbe hozta a táplálkozási viszonyokat. Gyöngéd elnézésre bírta az uradalom igazgatóságát. Olyan munkát kért ruténjei számára, ami nekik kevésbé szokatlan.

A pánfőnagyságos úr látása kedvre derítette őket. Érezték, hogy ott sincsenek elhagyatva; hogy az ő jó uruk ott is gondoskodik róluk, és mindennek a hatása az lett, hogy négyötöd része a munkásoknak bevált és az uradalom olcsóbb munkaerőhöz jutott. Az idén nyolcszázan mennek Mezőhegyesre.

De Máramarosban nagy mértékben folyik a kivándorlás. A hegyvidéki akció ott csak most veszi kezdetét. Százával jelentkeztek a községek, hitelszövetkezetek és áruaktárak alakítására. A lelkesek itt is hajlandók a munka élére állani. Azonban a közigazgatás részéről nem igen tanúsítanak meleg pártfogást. Megvannak anélkül is. Kivált az áruaktárak ellen emelnek kifogást, mert csek —

szerintük — meglévő kereskedéseknek okoznának káros versenyt.

Az Egán kitartása elől kissé meghátráltak. Legújabbban megnyugodtak az áruraktárak föllállításában is, de azzal a furcsa kikötéssel, hogy ezek csak bizonyos meghatározott cikkek elárúításával foglalkozhassanak. Ravasz ostobasággal olyan árucikkeket jelöltek meg, aminőkre a népnek nincsen szüksége.

Máramarosban azt hiszik, hogy ez jogos védelme a meglévő kazárboltoknak. Pedig ez kiváltság in optima forma. Tehát egyik neme a mi híres liberalizmusunknak. Az országvédő és országfenntartó nemesség kiváltságainak még az emléktől is fellázad minden hü liberális kebel. Pedig az a kiváltság rég letűnt. Maga a nemesség mondott le róla, külső kényszer nélkül. Maholnap letűnik a nemesség is és a liberalizmus gondoskodni fog sírgyalázó epitáfiumokról.

De a kazárkereskedő egészen más. Azt óvni kell a versenytől. Ha a liberális felfogás ennek érdekében ejt csorbát: akkor fordítsunk egyet a liberális köpönyegen. Keressünk formulát, hogy adhassunk neki kiváltságot. A köpönyeg bélése konzerváló jelszavakat is tartalmaz. Hol az a bélés? "Gondozzuk a meglévő existenciákat!" Tehát védjük a kazárkereskedést.

Bizony kerékbetört fogalma ez a kereskedésnek és megbélyegzése ama szép és civilizatórius mesterségnek. Megvenni a bocskortalpat, a savanyított uborkát, a petróleumot, az ekevasat és eladni ötszáz percent nyereséggel; eladni hitelbe, hogy az ötszáz percentből ezerötyszáz legyen. Arra utazni, hogy a rutén megittasodjék s részegfővel ostobaságokat csináljon és ennek a révén ellicitálni a feje alól a párnát, feje fölül a hajlékot... Pihá!... Mióta nevezik ezt a gaz uzorát kereskedésnek?! És micsoda közgazdasági, politikai, erkölcsi törvény alapján érdemes ez az áru-uzsora nemcsak védelemre, de még privilégiumra is?

Azalatt pedig, míg az elvi harc folyik Egán és a vármegei intéző körök között, megérkezik Budapestre egy szomorú vonat.

A kormány már megkapta Máramaros fölterjesztését, hogy ott mások a viszonyok, mint Beregben; ott csak cum grano salis van szükség áruraktárakra; ott a kazárüzérkedés nem öltött veszélyes arányokat; a bevándorlás ellen is megtétetett minden óvintézkedés. Kivándorlásról pedig szó sincs.

A szomorú vonat azonban megérkezett.

Egán előre tudta, hogy meg fog érkezni. Jelentést is

tett arról a belügyminisztériumban. Intézkedett is a belügyminisztérium, hogy ha rutén vonat érkeznek, egyelőre ne továbbítsák.

A vonat megérkezett. Kétszázhetvenöt rutén ült benne, férfi nő és gyerek. Öreg asszonyok, szoptató asszonyok, serdülő leányok, mezitlábú gyermekek. Ökörmezőről, Kalocsaláziáról, Szinevérpolyváról jöttek. Tehát Máramaros megyéből, Braziliába mennek. A múlt héten is elment egy szállítmány. A jövő héten is indul egy. Pedig a jelentés szerint kivándorlásról — a preventív intézkedések után — szó sem lehet.

A föltartóztatott vonat tartalmát a belügyminisztérium rendőri osztálya a dologházban ürítette ki. Itt a rutének lakásban és ételmezésben részesültek. Egán a kormányánál alkalmazott rutén tolmácsot kioktatta a mondani-valóra és a dologházba küldötte. Eközben sürgönyözött legékesebben szóló lelkész munkatársának Beregbe, hogy jöjjön azonnal. De a tolmács kíséretezése sikertelen maradt. Másnap a megérkezett lelkész próbált a szívére beszélni. Nem használt. Ők mennek.

Ezalatt Egán útmunkát eszközölt ki a kereskedelmi kormányánál. Programja szerint kibérelt volna egy szerföltött nagy és most üresen álló köistállót, — mely az építendő út közepén fekszik — a Schönborn-hitbizományi uradalomtól a családok téli elhelyezésére. Saját felügyelete alatt főzetett, süttetett volna az asszonyokkal. A munkaképes férfinak 80, a nőnek 60, a gyermeknek 30 krajcár napszámot és ételmet állapított meg.

Harmadnapon Egán megjelent a dologházban.

"Térjete vissza!"

— Nincs hova. Mindenünket eladtuk.

"Munkát adok nektek a télen. Hajlékot is, ételmet is. Öt hónap alatt a férfi gyűjt 112 forintot, az asszony 84-et, a dolgozó gyermek 42-öt. Pálinkára, dohányra, ruházatra. Ebből elfogy valami. De marad egy családnak 200 forintja. (Ez november elején volt.) Tavasszal visszavásároljátok házatokat. Beálltok a szövetkezetbe. Akinek szüksége lesz, pénzt kap onnan, hogy gazdaságát fölszerelje. Az a pénzetek is megmarad, amit most az útra viszték. Állami tehenet is kaptok, úgy mint Beregben és legelőbérletet a kincstártól.

EL BRAZILIÁBA

— Nem térünk már vissza, megyünk Braziliába.

“Legyen eszetek. Ott nem érti meg senki a ti nyelveket. Nem lesz templom, ahol imádkozzatok. Nem lesz pap, aki vigasztaljon. Még temető sem lesz, ahova a kis gyermek elhantoltassék. Idegenek lesztek ott. Kihez fordultok tanácsért, igazságért, oltalomért? Meglopnak és nincs kinek panaszoljatok; agyonvernek és nincs, aki megbüntesse a gyilkost. Házatok nem lesz, hogy lepihenjete. Nem látjátok többé szép hegyeiteket. A szomszédot nem fogjátok ismerni. Gyümölcsfátoktól örökre megváltok, pedig apátok ültette azt. Meglássátok: nem olyan lesz a forrás vize, mint otthon volt; a kő sem olyan lesz, a patak sem. Más virág terem ott a réten, más bogár mászkál a gyepon, más nap süt az égen. Ne menjete oda.”

— Elmegyünk, pánfőnagyságos úr. Lesz ott nekünk hajlékunk is, tehenünk is, földünk is, gyümölcsösünk is. Itt van az írás. Nyomtatva van, kép is van rajta.

A csalogató egy kis füzet volt. Címlapján egy farm van színes nyomással. A kép háttérében csinos tornácos ház, oldalt istálló, az udvaron baromfi, néhány tehen, két ökör, az eke előtt, két ló egy megrakott kocsival, oldalt virágzó gyümölcsfák, elől búza, zab, tengeri és lóhere-táblák kövér terméssel. A füzet leírja, hogy minden rutén-család kap ingyen egy ilyen belső telket, külsőséget, melynek hossza két, szélessége egy kilométer, két ökröt, három tehenet, két lovat a hozzávaló szerszámokkal. A képen füstöl a kémény, rutén leány piros csizmában feji a tehenet, a ház előtt hársfa árnyékában ül a rutén gazda, kihez gömbölyű menyecske közeledik párolgó tállal.

A rutén ember a mennyországot sem képzei ennél szebbnek.

“De ez mind nem igaz. Titeket megcsalnak. Ez mind csak arra való, hogy megtöltsék a hajót s kifizesseék a vitelbért. Ne higyjétek, hogy ingyen földet kaptok. Ingyen föld nincsen a világon. Telket, házat, barmot sem kaptok sem ingyen sem pénzért, mert ott, ahová visznek, csak pusztaság van. Se falu, se város. A hajó kirak titeket egy terméketlen, sivár, kiégett tengerpartra. Aztán fűtyül és odébb surran a nagy vizen. Ti a parton maradtok. “Alá is út, fel is út.” Csakhogy még út sincs. Merre lesztek? Ami pénzetek volt, azt elfizettétek a hajóskapitánynak. E-leségeitek rég elfogyott a hajón. Nyakatokon a batyu, az apró gyermek, az öreg szülő.”

“Hová, merre? Mert nem vár ám ott a parton senki reátok. Jól megértsetek, én mondom nektek. Kérdezzétek meg Beregben, hogy jó ember vagyok-e? Láttátok-e szép kővér gulyát a Névtelen-havason? Láttátok-e tiszta, csinos, olcsó állami boltokat? Hallottátok-e, hogy ezer meg ezer rutén gazda szabadult meg két év alatt az uzsorától? Hát azt, hogy száz meg száz ember telket, földet, ökröt vásárolt? Hát én mondom nektek, aki hozzátok is elmegyek, hogy ott is úgy legyen, mint Beregben; én mondom, hogy titeket most megcsalnak. Ez a kép, ami itt a füzetben van: hazugság. Ez a sok ígélet: mind hazugság.”

“Az a hajózási vállalat, mely vinni fog, csak azért alakult, hogy vigyen. Neki portéka kell. Ti lesztek a portéka. Ha oda értek, senki sem fog veletek törődni. A part-ról elindultok és mentek, amerre a szemetek lát. Hová? Órákig kóboroltok, mint a bitangba került jószág. Keresitek a falu tornyát, de nincsen sehol. Sütökemencében ha volnátok, ott sem volna nagyobb hőség, mint azon a kiaszott pusztaságon. A forró nap kiszívja minden erőtet. Asszony, gyermek vízárt imádkozik. Forrást kerestek, nincs sehol. Árnyéket kerestek, az sincs.”

“Mit csináltok azokkal, akik ellankadnak, tovább vándorolni nem tudnak, kidőlnek a hőségtől, a szomjúságtól, a fáradságtól, az éhségtől? Ott hagyjátok a kopasz földön, hogy elpusztuljon, mint egy beteg kutya? Mivel hantoljátok el? Hol a pap, hogy beszentelje, hol a harang, hogy megszólaljon, hol a koporsó, hogy elföldeljétek? Alig, hogy ott hagyjátok, már gyűl a csókasereg, a varjúsereg, a hol-lósereg. Ott kóvályognak elhagyott társatok feje fölött. A szemét vájják ki először.”

“Aki bírja, tovább megy. Hová? Nincs, aki útbaigazítson, mert ha láttok is embert, beszélni vele nem tudtok. El-

érkeztek egy gyapot-ültetvényhez. Oda kell talán három munkás. De csak férfi. Melyik legyen az a három? Mit csináljon az a három a családjával? Hát a többi hová legyen? Láttátok az országút porát, mikor föl-kavarja a forgószél? Ez a ti sorsotok Braziliában. A porszemek szétszóródnak. Ti is. Elszakít egymástól az élet, elszakít a betegség, elszakít a halál. Hát ne menjete! Én magam visszaviszlek a patakos völgyekbe. Munkát adok nektek. Veletek maradok. Hozzá segítlek, hogy házat, telket vásároljatok. Maradjatok itthon.”

— Elmegyünk, uram, nem tehetünk másként, Rudolf trónörökös úr vár ott reánk, aki nem halt meg, csak elbújdosott s új hazát teremtett a rutén népnek.

Balgák vagytok. Megcsaltak. Úgy-e, a királyházi bol-

tos mondta ezt nektek? Hazudott. A kalocsalázi kocsmáros is mondta, ugy-e? Az is hazudott. Ők pénzt kaptak a hajózási vállalatától ezekért a hazugságokért. Nekem higyjétek, mert én jó ember vagyok. Ha igaz, amit ők beszélnek, miért nem mennek ők Braziliába? Miért nem foglalják el ők azt a szép tanyát és azokat a nagy termőföldeket.

— Mert a zsidónak nem adja ám a jó király.

Egán meglepetve kérdezte: "A zsidónak nem adja és nektek odaadja? Miért nem adja annak és miért adja nektek?"

— Azért, mert a zsidót a jó király nem szereti. Tudja, hogy az ő ruténjeivel a zsidó rosszul bánik. Azt is tudja, hogy a rutén jó katonája volt az ő nagy vezéreinek, Rákóczinak és Kossuthnak. Most, hogy elszegényedtünk, mert a zsidó elvette mindenünket, a jó király meg akar minket jutalmazni, s megparancsolta a fiának, hogy minket Braziliában boldoggá tegyen.

Egán belátta, hogy itt a hit a legsötétebb babonává alakult át. Ennek a csapatnak a katasztrófája kikerülhetetlen. Írtózatossággal van ez a nép kioktatva. A kazár ügynök arra tanította ki őket, hogy a kivándorlást a király csinálja a nép megjutalmazására. A kazár nem mehet Braziliába, mert a jó király haragszik reá. De a ruténre királyi jutalom vár ott, mint Rákóczinak és Kossuthnak jó katonájára. Ördögi gondolat ilyen kelepécét állítani a néplelek megfogására.

Megjegyzendő, hogy az ékeesszólu lelkész az Egán utasítására magával hozott Bereg megyéből egy rutén parasztot is, ki hasonló csábítások folytán már megjárta Braziliát. Szörnyű viszontagságokat állott ki. Családja ott veszett. Ő maga különös véletlenségből egy gőzösre akadt, mely megkönyörült rajta és alkalmazta a szénkamrában. Leírhatatlan nélkülözések és szenvedések között haza került. Egán ezt is fölhasználta kapacitációra. Úgy vélte, hogy ennek, aki ott járt, mindent látott, élő tanuja a csalásnak és hazugságnak, ki szintén mindenét eladta, hogy útiköltsége legyen, akinek a sorsa az övével egyforma, — hogy ennek inkább fognak hinni, mint néki. De a szerencsétlenek ennek sem hittek.

Még egy erőfeszítést tett Egán a belügyminiszternél. Úgy okoskodott, hogy ennél a népnél nem a szabadakarat működik. Ezek elbolondított emberek. Cselekvésüknek nincs beszámíthatósága. A józan értelmet kiverte agyukból a csábítás. Ezek tehát kiskorúak, akiket gondnokság alá kell

tenni. Vakságukban kész veszedelembe rohannak. Mintha csak egy tehervonat elébe dobják magukat, vagy mintha a Dunának mennének, hogy belefulladjanak. Hasonló eszeveszettség hatóságilag megakadályozandó. Ezeket éppen úgy nem szabad útra eresztetni, amiként nem szabad egy pestises házba a falu lakóit bebocsátani. Ezek e pillanatban örvültek. Tehát nem lehetnek önjogúak. Nem rendelkezhetnek sorsuk fölött. Nem tűrhető, hogy 80-90 elbolondított férfi kétszázkilencven asszonyt és gyermeket végpusztulásba sodorjon.

Egyetlen menekülési esély, ha rábukkannak valami osztrák konzulra s ez hazaszállíttatja őket a magyar állam költségén. Önmagát védi tehát az állam, ha nem tűri evérzésének ezt a nemét és előre megakadályoz nagy kiadásokat.

Ezekhez hasonló érvektől a belügyminisztérium is lát volt hatva, azonban nem vélte megengedhetőnek, hogy a jogéletbe ily mélyen bevágó kérdést önállóan intézzen el. Jogtanácsot kért tehát az igazságügyminisztertől, aki azt felelte, hogy törvénykönyvünkben nincs alap azon kivándorlók rendőri visszatartására, akik bűncselekményt nem követtek el és rendes útlevelemmel vannak ellátva.

Bűnösök pedig nem voltak ezek a nyomorultak. Útlevelem is volt. Hogy is ne lett volna, mikor a községi jegyzőkar jelentékeny hasznót húz az útlevelek kiállításából. A szomorú vonat tehát négy napi küzdelem után elindult, neki a messzeségnek, a bizonytalan életnek, a bizonyos halálnak.

Láttam a szerencsétlenek menetrendjét. Allomásról-allomásra, óráról-óra van az útjuk megjelölve abban a füzetben, melynek címlapján a boldog farm áll. Mennyibe kerül a jegy Budapestig, onnan Fiuméig, onnan Udinéig? Hol kell átszállani egyik vonatról a másikra? Mennyi az időzés itt, vagy ott? Milyen kinézésű ember várja őket Budapesten, Fiumében, Udinében? Ez mind apróra le volt írva. Az utasításban hangsúlyoztatik, hogy senki mással szóba ne álljanak, csak azzal, aki megjelöltetett. A kérdezősködőknek feleletet ne adjanak. Útjuk célját senkinek el ne árulják. Annyi pénzzel induljanak útnak, hogy mikor Genuába érkeznek, még legyen nyolcvan forintjuk, mert személyenként ennyi a hajódíj Braziliáig.

Ezt a vállalatot Silvio Notario udinei közjegyző vezeti. Ennek az úrnak Máramarosban kazár ügynökök állanak rendelkezésére. A vállalat egyetlen célja az, hogy a Genuában alakult hajózási társaság szállítmányokra tegyen szert. A kazár ügynökök elég nyíltan üzik a toborzást. Ebből ket-

tős hasznuk van. Százalékot kapnak a vállalatától s a megbolondított nép áruba bocsátott vagyonát kótyavetve árban szerzik meg.

Azokat a községgyűléseket, melyeken a kivándorlás módzatait részletesen megbeszéli a kazár nép, kazár befolyás következtében a községbíró szokta összehívni.

Ezen a helyen csak egy csapatról számoltam be. Azonban sokan mennek. Pár hónap alatt több ezeren vándoroltak ki. Máramaros némely vidéke megbolygatott méhrajhoz hasonlít. Minden megmozdult: az ember, a háziállat, a felszerelés, a berendezés. Mert mindent pénzzé tesznek, hogy mehesenek. Még a ház is megmozdult a fejük fölött. A föld is megmozdult a talpuk alatt. Csak Máramaros kormányzati lelkiismerete nem mozdult meg.

Így vérzik el a nemzet és így szüretel a kazár.

ZÁRÓSZÓ

A jog, kötelesség nélkül: kiváltság.

A kötelesség, jog nélkül: szolgaság.

Ebben az erkölcsi rendben egy ismeretes vegyi törvény érvényesül. A konyhasó a chlórnak és a nátriumnak összetételéből áll. Mindkét elem külön-külön halálos mérég. Amiként mérég a társadalmi és gazdasági rendben úgy a kiváltság, mint a szolgaság. De ama két őselem együtt a táplálkozásnak, tehát magának az életnek el nem engedhető alkotórésze. Valamint a jog, megfelelő kötelességgel és a kötelesség megfelelő joggal a társadalmi és gazdasági boldogulásnak alapfeltétele.

A kazár mindazt a jogot élvezi, melyet a szabad intézmények nyújtani tudnak. De nemzeti kötelességet a kényszeradón kívül nem teljesít. A kazár tehát kiváltságos lény. Ellenben a rutén nem tud élni a szabad intézményekben biztosított jogokkal; de hordja a kötelességek egész igáját. A rutén tehát szolgál.

Amannak kiváltságát megszerzi az elmeél, a kereskedelmi ösztön és az a laza erkölcs, mely többet enged, mint amennyit szabad. Ennek szolgaságát előidézi a pásztorellettel járó tapasztalatlanság, a modern életrendben való tájékozatlanság és a viszonyoknak végzettszerű nyomása.

Megszüntetni úgy a kazárok privilégiumát, mint a rutének szolgaságát: ím, ez a célja a hegyvidéki akciónak. A

jogok és kötelességek harmónikus kiegyenlítése lesz ez. A túlerős megfékezése; a gyöngye támogatása.

Kissé hosszadalmasan foglalkoztam a részletekkel. De a bölcs férfiú Göthének eme mondására figyelmeztet: "Um Etwas zu wissen, muss man Alles wissen." Így is attól félek, hogy a küzdelemnek egyik-másik ága nem domborodott ki eléggé.

Számos részletet szándékosan hallgattam el. Alig írtam valamit azon félreértésekről, melyeknek Egán áldozatul esnék, ha minden idegszálát meg nem acélozná az ügy-szeretet. Még kevésbé szellőztettem azt a sokoldalú aknamunkát, mely állandó fölrobbanással fenyegeti a népművelő építkezést.

Minél jobban behatóltam e csodálatos akció mélységébe: annál inkább meggyőződtem, hogy az itt fellobbant láng melegénél megolvad a nemzetiségi kérdés érce. A nagy rejtélyhez meg van találva a világosság. Most még csak pásztortűz, kicsiny perifériával. De ameddig elhatnak sugarai: glóriában tündöklök a magyar faj nagylelkűsége és beolvastató ereje.

Tehát nem az alkotmányos szabadság, nem is a jogegyenlőség, nem is az államiskola, nem is a kormányzati hegemonia — ámbár ezek hatása sem kicsinylendő — képezi a nagy nemzeti egység kohóját, hanem az az ezerkezű művelet, melyet a hegyvidéki akció fejt ki. Ha majd a pásztortűz elharapózik és hazafias lángtenger nyaldossa körül a Kárpátok egész koszorúját: majd akkor talán meggyőződnek azok is az akció nemzetforrasztó üdvéről, kik most vagy hidegen, vagy ellenséges indulattal nézik, sőt hátráltatják a munkát.

Ostobán könnyelmű hírlapírók antiszemita mozgalomnak bélyegezték az akciót. Olyan ráfogás ez, melyben a perfidia ölelkezik a tájékozatlansággal. A munka ki fog terjesztetni hazánk összes havasvidékére, tehát oda is, ahol híre sincs se lengyelzsidónak, se zsidó vallású magyarnak. Mit keresne egy antiszemita mozgalom ott, ahol nincsen zsidó.

Különben is, ki az antiszemita? Erre tréfásan azt szokás felelni, hogy aki kelleténél jobban gyűlöli a zsidót. De a komoly felelet ez: Az antiszemita sajnálja a zsidók politikai, társadalmi, vallási emancipációját és azt vrsza szeretné csinálni. Az antiszemitizmus: zsidóüldözés. A zsidók kizárása a polgári jogokból; a jogegyenlőség megtagadása; a ghetto felállítása; a zsidók kikergetése muszkamódon; a zsidótelepülés megtiltása romániai módon. Nos hát ilyen az antiszemitizmus.

De ha én fontosabb államfenntartó tényezőnek mondom a földet, mint a mozgó tőkét s ennek alapján csatlakozom véleményemmel egy jogosult közgazdasági iskolához: és ha engem ezért antiszemitasággal vádolnak, akkor én azt a vádat, mint hitvány ráfogást, megvetem. És ha én kimondom a zsidókról a magam jó igazságát éppen olyan őszintén, mint a katolikusokról és a protestánsokról: akkor ez nem antiszemita indulat az én részemről, hanem beteges érzékenység a zsidók részéről.

Mi történik a hegyvidéken?

Leszedik a gyümölcsfáról a hernyót. Hát ne szedjék le? Intézményeket állítanak a különben is tiltott uzsora további terjeszkedése ellen. Hát ne állítsanak? Segítik a gyöngét az erősebb elnyomása ellen. Hát ne segítsék? A gazdasági és a kulturális élet hatékony eszközeivel magyarrá akarnak alakítani egy szláv törzset. Hát ne tegyék?

A hegyvidéki akció nem antiszemita mozgalom. Törvénytelenység, igazságtalanság, méltánytalanság ott egyetlen zsidóval sem történik. Konkrét panaszt Egán ellen még senki sem tudott emelni. E sorok írása előtt 376 hírlapi közlemény jelent meg ellene. De egyetlen betű sincs ezen nagy hajszában, mely kézzelfogható vádat tartalmazna. Midőn e sorokat írom, lépett föl Egán ellen egyik alárendeltje. Ennek a vádjait pontról-pontra cáfolta meg a miniszter hivatalos adatokkal. De felekezeti szempontokkal még ez a magáról megfélemedezett tisztviselő sem vádolta Egánt.

A hegyvidéki akció egy népelem testi-lelki átgyúrása a rossz állapotból a jó állapotba. Alig képzelhető ennél érdekesebb művelet. Nagyon érdemes volna, hogy minden művelt magyar ember megnézzé, miként alakul át a pásztor földművelővé, a nyomorban sínylődő élhető emberré, a szolga szabaddá, az elnyomott önálló lénné, a rutén magyarrá. Ilyen átalakulás van ott folyamatban. Néhány képet adtam erről a folyamatról, hogy aki meg nem nézheti, az is meglássa.

Azzal a hittel írtam, hogy ezzel a nemzeti ügynek használni fogok. Miként említém: sok támadás intéztetett az akció ellen. Tüzetes védelemben azonban nem részesült. Ennélfogva a magyar közvélemény nem tehette az ügyét magáévá. A támadások ellenszenvet keltettek. Elfogulatlan táborban is fölkeltették azt a gyanút, mintha sikerrel nem bíztató működés folya a hegyvidéken.

Le tudnám-e győzni azt az ellenszenvet? Be tudtam-e bizonyítani, hogy a működés reális? Oda tudtam-e terelni az érdeklődést? Tudtam-e egy kis lángot élesztetni a közön-

ség szívében, hogy keblére ölelje ezt a mozgalmat és a magyar fajszeretet ügyének tekintse azt? Képe valék-e azt a meggyőződésemet az olvasó által is elfogadtatni, hogy közjogi helyzetünkben a nemzeti kérdésnek pozitív megoldását csupán egy ilyen akció képezi?

Ezek a kérdések ólomsúllyal nehezedenek rám. Ha igen, feltehetnék: boldog ember volnék; mert elmondhatnám, hogy a népmentő munkában nekem is van egy párkányi részem.

UTÓIRAT

Ezt a művet akkor írtam, amikor még Egán Ede élt. Legjobb hitem szerint most is él ő, és ha a rutén-akció helyes mederben folyik tovább: akkor az ő szelleme működik ott. De, amikor ezt a művet írtam, testileg is köztünk volt Egán. Esengve kért igen gyakran, hogy ne dicsérjem őt; ne állítsam előtérbe; ne halmozzam el érdemekkel, mert ő semmi egyéb, mint egy kötelességtudó közeg a földművelési kormány rendelkezése alatt. Kérésének nem tudtam ellenállni. E miatt Egánra vonatkozólag hézagos a könyvem. Azok a testi-lelki áldozatok, melyeket ő az ügynek hozott, megközelítőleg sincsenek itt vázolva.

Az Egán halála után pótolhattam volna ezt a hézagot. De úgy éreztem, hogy az emlékezetnek az a tisztasága, amellyel őt szívemben hordozom, foltot szenvedne, ha tisztelőben nem tartanám halála után azt, amire életében esengve kért.

El kellett ezt mondanom Egán jellemzésére és a róla adott töredékes jellemrajz igazolására.